

Drobná sakrálna architektúra v scénickej a kultúrnej krajine

Tóth, A.: Small Sacred Architecture in Scenic and Cultural Landscapes. 2020, 54, 3, p. 159 – 165.

Small sacred architecture is a traditional element of many cultural and scenic landscapes throughout Europe. Although the individual elements of this sacred architecture are small, they are well distributed in landscape structure and their network on a large scale forms shared cultural heritage with significant spiritual, historical, architectural and artistic values. Small sacred objects, including crosses, shrines, columns, statues, chapels and other forms are always meaningfully integrated in local landscapes so that they create a sense of place and spiritual atmosphere. This small sacred architecture is found in everyday cultural landscapes and exceptional scenic landscapes in both urban and rural settings. This type of architecture is present in both Roman Catholic and Orthodox regions and it is often accompanied by natural elements, such as trees, shrubs or perennials. This is especially apparent in Catholic landscape "stations of the cross" and the "Bethlehem" nativity expositions. With or without trees, small sacred monuments are important landmarks and they are characteristic features of unique European scenic landscapes. Their protection and preservation for future generation must therefore remain a cultural heritage protection priority.

Keywords: cultural landscape, landscape architecture, religious art, scenic landscape, small sacred architecture

Sakrálna architektúra je už po stáročia neoddeliteľnou súčasťou európskej kultúrnej krajiny, formuje jej charakter, ráz, identitu a hodnoty a objavuje sa aj v jedinečných historických komponovaných a scénických krajinách. Religiózne prvky rozmanitých mierok a veľkostí sa podieľali na formovaní tradičného vizuálneho charakteru európskej krajiny. Stali sa dôležitým kultúrnym dedičstvom v mnohých kultúrnych a etnických regiónoch Európy, počnúc kamennými monolitmi religiózneho významu a využitia, až po novšie kresťanské prejavy vo vidieckej i mestskej kultúrnej krajine. V typických vidieckych krajinných scenériách dominuje spravidla starý gotický alebo barokový kostol s vysokou vežou, v komponovaných krajinných scenériách majú veľký význam kalvárie, ktorých kompozičné väzby sú priamo naviazané na okolitú krajinu, kým charakteristickým prvkom siluet historických mestských centier sú významné katedrály a dómy. Súčasťou religiózneho kultúrneho dedičstva v krajine sú aj svojou veľkosťou nepatrné, no prítomnosťou a zastúpením o to významnejšie prvky drobnej sakrálnej architektúry (Tóth et al., 2019).

Malé religiózne pamätníky majú väčšinou lokálny význam ako individuálne objekty, ale ak ich vnímame ako kolektívne dedičstvo v scénických a kultúrnych krajinách, môžeme hovoriť o regionálnom až medzinárodnom význame. Sú nenápadnou vizuálnou manifestáciou spoločných kultúrnych a historických hodnôt s významným náboženským a duchovným odkazom a s jasnou väzbou ku krajine (obr. 1). Na rozdiel od významných a dominantných architektonických pamiatok, ktoré sa najčastejšie spájajú s vý-

raznými kultúrnohistorickými obdobiami a ich dejateľmi, drobné sakrálné objekty podávajú svedectvo a historický odkaz každodenného života bežných ľudí (Braun, 2013). Drobné sakrálné objekty si prešli celým radom zmien v krajine a jej štruktúre v uplynulých desaťročiach a storočiach a dnes ich možno považovať za súčasť vizuálneho charakteru krajiny s vysokým potenciálom pre udržateľný rozvoj vidieka a obnovu vidieckej krajiny, ako aj pre diverzifikovaný turizmus a rozvoj miestnej ekonomiky. Mali by teda byť zdokumentované a zakomponované aj do aktuálnych projektov pozemkových úprav ako kultúrnohistorické pamätihodnosti a lokality malej mierky, s cieľom ich zachovania v mimoriadnych scénických krajinách, ako i vo všedných kultúrnych krajinných priestoroch. Keďže drobné sakrálné objekty tvoria sieť dôležitých kultúrnych pamiatok a lokalít, ich zachovanie je vnímané ako veľmi dôležité aj v medzinárodných dohovoroch ako napr. Benátska charta (ICOMOS, 1964) či Európsky dohovor o krajine (Rada Európy, 2000).

V mnohých regiónoch a lokálnych komunitách, kde je kresťanstvo stále veľmi živé a aktívne praktizované, drobné sakrálné pamiatky majú stále výrazný náboženský význam a symbolickú hodnotu. Na niektorých miestach sa dokonca i dnes stavajú a vysväcujú novodobé prvky drobnej sakrálnej architektúry, a to hlavne na vidieku. V iných regiónoch zase pôvodné chápanie a uznávanie religiózneho významu je na ústupe. V týchto oblastiach, kde pôvodný zmysel a význam drobnej sakrálnej architektúry vymizol, Katzberger (1998) odporúča, aby tento význam bol nahradený pietou, rešpektom a chápaním hodnôt

Obr. 1. Ornamentálny kovový kríž na kamennom podstavci z roku 1663 umiestnený na križovatke ciest v scéničkej krajine Južného Tirolska, v obci Pieve Tesino (júl, 2015). Foto: Attila Tóth

Obr. 2. Kovový kríž na kamennom podstavci v scéničkej krajine vo francúzskej dedine Jussat (Chanonat) pri meste Clermont-Ferrand, Francúzsko (apríl, 2013). Foto: Attila Tóth

vnímaných predchádzajúcimi generáciami, ako aj rešpektovaním ich nesporného významu pre lokálnu kultúrnu a scénickú krajinu a jej identitu. Netsch a Gugerell (2019) v tejto súvislosti hovoria o možnos-

tiach novej funkcie a využitia sakrálnych objektov v rurálnej a urbánnej krajine.

Drobné sakrálné pamiatky, či už sú alebo nie sú na zozname národných alebo medzinárodných kultúrnych pamiatok v krajine, si zaslúžia pozornosť odborníkov i laickej verejnosti, a to so zámerom ich ochrany, zachovania, obnovy a adekvátnej prezentácie v originálnych krajinných scenériách (Vošková a kol., 2014).

Pôvod a historický vývoj drobnej sakrálnnej architektúry

Kríž ako symbol ukrižovania Ježiša Krista sa v prvých troch storočiach nášho letopočtu veľmi neuplatňoval. V kresťanskej symbolike sa začal objavovať približne od 4. storočia, kedy sa kríž začal liturgicky ucitevať v katolíckych bohoslužbách. Kríž sa tiež používal ako symbol v starovekých a stredovekých bitkách. Legendy hovoria, že rímsky cisár Konštantín I. (272 – 337) označil štíty svojich vojakov znakom kríža (*chi-rho* alebo *labarum*) v Bitke pri Mulvijskom moste (312 n. l.). Znak *labarum* sa odvtedy využíva v kresťanskej symbolike ako odkaz na ukrižovanie Krista. V ranom stredoveku bol kríž vyobrazený aj na korunovačných klenotoch kresťanských vládarov ako symbol víťazstva, moci a vlády, čo sa opätovne využívalo aj v križiackych výpravách.

Jedným z prvých rozšírených foriem výskytu symbolu kríža v krajine boli kríže na vežiach kostolov. Prvé kríže sa na otvorených priestran-

stvách a v krajine objavovali už v 7. storočí, a to najmä v Škótsku a Írsku. Neskôr sa symbolika kríža objavila aj na európskom kontinente, hlavne vo forme hraničných krížov. Rozšírili sa najmä od 14. storočia,

hlavne vo forme drevených a kamenných krížov pre zmierenie, spomienku a ochranu (Beckers, 1981). Od stredoveku sa architektonická typológia drobnej sakrálny architektúry v kultúrnej krajine značne diverzifikovala.

Ku krížom sa pridali aj iné formy ako malé prícestné božie muky a stĺpy, ktoré sa osádzali v mestách i obciach na významnejších verejných priestoroch a v otvorenej krajine. V období gotiky a vo vrcholnom stredoveku sa objavovali aj iné kresťanské interpretácie. Namiesto spásy a víťazstva sa do popredia dostával motív Kristovho utrpenia, ukrižovania a úmrtia.

Tento posun od nadsakrálnej slávy k hmatateľnejšej bolesti a utrpeniu spôsobil akúsi humanizáciu bolesti. Vyobrazenia Piety z neskorého stredoveku zhmotňujú bolesť a utrpenie Krista a z ukrižovaného Ježiša robia ľudskejší objekt, ktorý je bližší utrpeniu ľudí v časoch morových epidémií (Langen, Cormann, 1988). V neskorom stredoveku, počas protireformácie sa výskyt drobných sakrálnych pamiatok výrazne zvýšil (Liszka, 2007). Podľa Katzbergera (1998) bolo ich rozšírenie ďalej zvyšované vládnymi nariadeniami, ktoré vyžadovali ich osadenie ako symbolickú oslavu vojenských ťažení a víťazstiev (napr. opätovné získanie maďarskej pevnosti Raab od Turkov v roku 1598) alebo ako spomienka na akty zmierenia (napr. Vestfálsky mier v roku 1648). Boli však aj protichodné tendencie, napríklad v čase Napoleonovej vlády, kedy časť Porýnia bola okupovaná Francúzmi (1794 – 1814) a bolo nariadené, aby sa odstránili všetky drobné sakrálne pamiatky naľavo od Rýna v rámci sekularizácie, ktorá sa začala v roku 1803 (Braun, 2013).

Obdobie baroka (od konca 17. stor. do polovice 18. stor.) bolo významným prínosom pre kresťanské umenie, vrátane drobnej sakrálnej architektúry. Barok ako umelecký sloh sa stal vizuálnym prejavom protireformácie v religióznej architektúre. Kríže boli bohato zdobené a stali sa bežnými prvkami v barokových kultúrnych a scénických krajinách a boli využívané ako zastavenia pre náboženské púte, liturgické rituály a žatevné, resp. dožinkové procesie (Lów, Míchal, 2003; Kopeček a kol., 2015). Obdobie baroka prinieslo nové formy kresťanského umeleckého prejavu v otvorenej krajine vo forme figurálnych pamiatok ako sôch a reliéfov osadených na prícestné stĺpy, božie muky alebo do výklenkov drobných kaplniek (Langen, Cormann, 1988; Katzberger, 1998). Významný mariánsky kult Nepoškvrnenej Panny Márie (*Immaculata*) alebo Piety a uctievanie svätých prinieslo mnoho nových motívov pre figurálne vyobrazenie v exteriérových priestoroch. V regiónoch s konsolidovanou katolíckou vierou sa storočie po Tridsaťročnej vojne (1618 – 1648) v období medzi rokmi 1680 do 1780 považuje za vrchol tvorby drobnej sakrálnej architektúry v kultúrnej krajine (Breuing, 1985). Osemnásť storo-

čie je charakteristické eufóriou z víťazstva nad Turkami a morovými epidémiami. Svätý Ján Nepomucký, ktorého sochy sú umiestnené hlavne pri vodných tokoch a na mostoch (Liszka, 2007), sa stal najčastejším a najrozšírenejším singulárnym figurálnym motívom v Rakúsko-uhorskej monarchii (Katzberger, 1998). Ďalším rozšíreným motívom sú morové stĺpy korunované súsoším Najsvätejšej Trojice, ktoré boli spravidla vztýčené na námestiach dedín a miest na znak vďaky za ukončenie morovej epidémie v roku 1713 (Katzberger, 1998). Barokové kríže boli vytvárané ešte aj v prvej polovici 19. stor. napríklad z modrého alebo škrupinového vápenca, keďže kamenári boli vyučení v štýle barokového obdobia a nezmenili svoj štýl až do klasicizmu, kedy ornamentálna dekorácia bola jednoduchšia.

Polovica 19. storočia priniesla významnú zmenu v štýle dedinských, poľných a prícestných krížov. Presadzoval sa najmä historizmus, vrátane neogotického štýlu. Objekty drobnej sakrálnej architektúry boli tradične vytvárané z lokálne dostupných stavebných materiálov ako drevo, pieskovec, vápenec či travertín alebo materiálov importovaných z blízkych regiónov. V majetnejších komunitách sa vytvárali dokonca z červeného mramoru. Na Spiši nájdeme množstvo prvkov drobnej sakrálnej architektúry vyhotovenej zo spišského travertínu (Halajová a kol., 2019). Kovy, napríklad liatina a plech sa začali využívať najmä v polovici 19. storočia. V regiónoch, kde neboli dostupné prirodzené zdroje prírodného kameňa, bolo drevo naďalej hlavným materiálom využívaným na tvorbu drobnej sakrálnej architektúry. Neogotické kríže boli vytvárané až do začiatku 1. svetovej vojny.

Po 1. svetovej vojne nasledovali nové štýly – moderné kríže s jednoduchším a strohejším tvaroslovím. Táto zmena priniesla taktiež nový stavebný materiál – betón, ikeď pieskovec, liatina a drevo sa využívali naďalej. Moderné vyobrazenia kríža boli silno ovplyvnené skúsenosťami a utrpením zo svetových vojen. Nové náboženské pamiatky boli umiestňované do krajiny aj v druhej polovici 20. storočia (obr. 2). V niektorých prípadoch sa staré kríže z cintorínov osadili do verejného priestoru ako pamätníky. Niektoré drobné náboženské stavby boli presunuté na iné lokality z dôvodu urbanizácie, budovania cestných komunikácií alebo zániku obcí z dôvodu ťažby hnedého uhlia (Langen, Cormann, 1988), alebo budovania vodných nádrží, ktoré si vyžiadali zaplavenie väčších území (Tóth et al., 2019). Mnoho hodnotných prvkov drobnej sakrálnej architektúry je sústredených na starých cintorínoch. Jeden z najvýznamnejších slovenských architektov Dušan Jurkovič (1868 – 1947), zakladateľ architektonickej moderny na Slovensku, integroval ľudovú architektúru do svojej tvorby a navrhol 31 cintorínov v rokoch 1916 až 1917 pre vojakov, ktorí padli v 1. svetovej vojne v regióne Halič (Ga-

Obr. 3. Malá biela kaplnka zasvätená svätému Mikulášovi, patrónovi námorníkov a ochrancovi všetkých, ktorí sú na mori, je umiestnená v scénickej prímorskej krajine na skalnatom ostrovčeku Lazareta pri meste Chania na Kréte a je orámovaná dvomi statnými tamariškami (september, 2019). Foto: Attila Tóth

Obr. 4. Kaplnka Chiesa di San Marchetto na subtílny vyvýšenej ploche uprostred ryžového poľa v Parke ryžových polí – Parco delle Risaie v Miláne dopĺňa mestskú poľnohospodársku scénickú krajinu (september, 2015). Foto: Attila Tóth

licia). Na týchto cintorínoch sa nachádza množstvo krížov s unikátnymi umelecko-remeselnými interpretáciami a vyobrazeniami, ktoré sú chránené zákonom (Dulla, 2002).

Drobná sakrálna architektúra v kultúrnych a scénických krajinách

Prvky drobnej sakrálny architektúry v kultúrnej krajine, v podobe prícestných krížov, stĺpov, Božích múk, zvoníčiek, kaplniek, sôch a figurálnych kompozícií, sú náboženskou evidenciou a vizuálno-fyzickou manifestáciou kresťanského vierovyznania v krajinnom priestore. Sú objektmi piety, modlitieb, rozjímania, vďačnosti, procesii a pútnickej kultúry (Matáková, 2012; Kopeček a kol., 2015). Popri ich evidentnej religióznej funkcii a význame, drobné sakrálné objekty a lokality ich výskytu slúžili ako orientačné prvky v krajinnom priestore, hlavne v nížinných a rovinných oblastiach s menším výskytom stromov, kde boli viditeľné pre peších i povozníkov. Multifunkčnosť drobných sakrálnych prvkov a religióznych miest je teda odjakživa skôr pravidlom než výnimkou (Langen, Cormann, 1988; Braun, 2013).

Drobné sakrálné objekty gotiky, renesancie, baroka a neskorších slohov sú svedkami piety miestnej komunity počas posledných ôsmich storočí. Stali sa neoddeliteľnými prvkami kultúrnej krajiny a spolu tvorili vizuálny charakter a ráz kultúrnych a scénických krajín (Katzberger, 1998; Matáková, 2012; Pluta, 2018). Drobné sakrálné pamiatky a prvky sa vyskytujú v rôznych priestorových kontextoch – v otvorenej a zastavanej krajine (vo vidieckom a mestskom kontexte) vo všedných i mimořiadnych krajinných priestoroch a scenériách (Tóth, Verešová, 2018). V otvorenej krajine sa umiestňovali na významné miesta, pri križovatkách miestnych komunikácií a poľných hraníc (Türk, 1979), na hranici obcí

a miest, na malých kopcoch a vyvýšeninách, vo vinohradoch, lesoch, na hraniciach ornej pôdy a rodinných poľnohospodárskych usadlostí (Creutz, 2005; Verešová, Supuka, 2013). Niektoré pamätníky umiestnené

pri alebo na rodinných farmách vo vidieckej krajine slúžili pôvodne ako náhrobné kamene na cintorínoch a neskôr boli premiestnené na súkromné pozemky (Türk, 1979). V zastavanom území sa drobné sakrálné objekty stavali hlavne na námestiach a v uličných priestoroch, v záhradách a nádvoriach kostolov, na cintorínoch (Halajová et al., 2019) alebo na stenách budov a v ich fasádnych výklenkoch (Langen, Cormann, 1988), niektoré sú prezentované aj v objektoch verejnej zelene a na verejných priestoroch (Trojanowska, 2018). Využívali sa v procesiách božieho tela alebo v letných poľných procesiách pre dobrú úrodu a ochranu proti zlému počasiu (Braun, 2013). Kríže v poľnohospodárskej krajine nadobudli aj inú funkciu. Ich úlohou bolo chrániť miestnu komunitu pred zlým počasím, hlavne letnými búrkami a krupobitiami. Kresťanská viera sa teda na vidieku často prelínala s poverami pohanského charakteru (Langen, Cormann, 1988). V niektorých prípadoch sa drobná sakrálna architektúra využívala aj na delenie peších trás medzi dvomi obcami na menšie úseky a tieto pietne miesta slúžili ako miesto odpočinku a modlitieb v otvorenej krajine (Katzberger, 1998; Tóth et al., 2019).

Drobná sakrálna architektúra je výrazným akcentom v pôsobivých scénických krajinných priestoroch (Kitlitschka, 1987) a predstavuje tradičnú ľudovú architektúru, umenie a remeslo určitého regiónu (Štěpánková, Feriancová, 2011) (obr. 3). Drobné sakrálné objekty rozšírili duchovný odkaz kostolov a kaplniek do otvorenej krajiny a predstavujú kontinuálne duchovné dedičstvo a identitu lokálnej kultúrnej krajiny, vrátane mnohých významných scénických krajín (Kopeček a kol., 2015). Schneeweis (1987) hovorí o klenotoch Podunajskej sakrálny krajiny, ktoré podľa Katzbergera (1998) zdočia a oživujú krajinu, či už sa jedná o pahorkatiny s vinohradmi alebo úrodnú rovinnatú nížinnú krajinu v povodí veľkých riek. Burggraaff a Kleefeld (1998) definujú drobné sakrálné objekty ako prvky kultúrnej krajiny religiózneho a kultového charakteru.

Spoločné pamiatky prírody a kultúry

Stromy boli vďaka svojej dlhovekosti a výraznému priestorovému pôsobeniu vždy vnímané, obdivované a oslavované ľuďmi ako prírodné pamiatky v kultúrnej krajine, vrátane jedinečných scénických krajín (Rózová et al., 2015). Postupne sa stali dôležitými prvkami historických krajinných štruktúr (Supuka et al., 2015). Boli vysádzané ako solitérne stromy pri sakrálnych objektoch alebo ako stromové rondely, stromoradia a aleje (Semanová, 2015). Často sa vysádzali ako doplnujúce kompozičné prvky pri sakrálnych stavbách, vrátane drobných sakrálnych objektov.

V románskom a ranogotickom období sa sakrálné stavby osádzali ako samostatne stojace prvky v krajine

bez výsadby drevín. Prvé solitérne dreviny boli pravdepodobne vysádzané k prvkom drobnej sakrálny architektúry v období gotiky (Semanová, 2015). Na Slovensku sa na tento účel používali najmä lipy (*Tilia* sp.). Na začiatku obdobia renesancie solitérne stromy stále neboli bežnou súčasťou kompozície drobných sakrálnych objektov a lokalít, ale v neskorších fázach tohto obdobia sa čoraz viac objavovali symetrické kompozície tvorené dvomi stromami rámujúcimi objekt drobnej sakrálny architektúry. Obdobie baroka prinieslo významný nárast prítomnosti drevín pri sakrálny architektúre a 19. storočie bolo príznačne výrazným zvýšením druhovej diverzity drevín (Semanová, 2015). Stromy umocňovali a zvyrazňovali drobné sakrálné monumenty v krajine, pričom vytvárali akési prepojenie medzi zemou a nebom. Najčastejšie sa vyskytuje jedna alebo dve dreviny pri drobných sakrálnych objektoch, ale nájdeme taktiež komplexnejšie kompozície s tromi, štyrmi alebo piatimi stromami (Assmann, 1979; Tóth, Verešová, 2018). Strom alebo skupina stromov vysadená priamo pri drobných sakrálnych prvkoch nielenže harmonicky integruje tieto prvky do krajiny, ale zároveň umocňuje ich viditeľnosť z diaľky (Katzberger, 1998). Niektoré z najčastejších druhov stromov vysádzaných pri prvkoch drobnej sakrálny architektúry sú lipy – najmä *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. a pagaštany konské – *Aesculus hippocastanum* L. (Tóth, Verešová, 2018), ale aj iné druhy ako duby – *Quercus* sp. a jasene – *Fraxinus* sp. alebo agáty – *Robinia pseudoacacia* L. (Creutz, 2005, Semanová, 2015).

Vybrané druhy drevín mali vždy dôležitý kultúrny a symbolický význam, hlavne duby a lipy. Dub letný *Quercus robur* L. je napríklad známy v nemecky hovoriacich krajinách ako *Nemecký dub* (*Deutsche Eiche*) a bol najuctievanejším stromom aj v slovanskej mytológii a kulte stromov. Lipy boli vysádzané na významné miesta, akými boli súdne priestranstvá a námestia dedín, čo vysvetľuje aj ich využívanie na označenie dôležitých miest a prvkov v otvorenej krajine. Pagaštany konské boli introdukované do strednej Európy v období baroka a patrili vtedy medzi prvé exotické druhy (Löw, Michal, 2003) s pôsobivým kvitnutím, čo možno vysvetľuje ich častý výskyt pri prvkoch drobnej sakrálny architektúry v barokových scénických krajinách i v novších krajinných kompozíciách (Tóth, Feriancová, 2015; Semanová, 2015; Tóth, 2017). V mnohých prípadoch sa stromy stali dominantami a v Nemecku inšpirovali aj lokálne názvy miest ako napríklad „lipový kríž“ – *Lindenkreuz* a pod. (Langen, Cormann, 1988)

Sakrálny scénické krajiny sú typické pre väčšinu slovenských regiónov (Fusková, Fuska, 2019; Bihunová, Michalica, 2019), ako aj pre rôzne zahraničné katolícke regióny, napr. španielsku Galíciu (Calaza-Martínez et al., 2019), či pre väčšinu poľského územia (Lubiarz et al., 2019). Drobná sakrálna architektúra má bohaté zastúpenie aj vo väčšine regiónov Talianska

Obr. 5. Socha svätého Urbana, patróna vinárov, vína a vinohradníkov, umiestnená v scénickej vinohradníckej krajine nad jazerom Balaton v Maďarsku a symbolicky rámovaná viničom (august, 2014). Foto: Attila Tóth

(obr. 4). V Grécku sú pamätne stromy významným fenoménom otvorených priestorov v urbanizovanej krajine, a to najmä *platany východné* – *Platanus orientalis* L., ktoré rastú na hlavných námestiach a na cintorínoch v severozápadných regiónoch Grécka a majú významnú sakrálnu symboliku (Stara, Tsiakiris, 2019). Kresťanská symbolika a jej tradície a umenie nielenže formovali kultúrne scénické krajiny Európy, ale boli exportované aj do Ameriky, kde vo vtedajších európskych kolóniách ovplyvnili architektúru a umenie, vrátane sakrálnych objektov (Heavers, 2019).

Prvky drobnej sakrálny architektúry môžu byť vnímané z dvoch rôznych uhlov pohľadu – 1) ako samotné artefakty, ktoré sú stredobodom záujmu pamiatkovej ochrany a 2) z pohľadu skutočnosti, že tieto prvky označujú dôležité scénické miesta v krajine. Tieto miesta sú často rovnako významné ako samotný prvok drobnej sakrálny architektúry. Sú dôležitými miestami spomienok z dávnej alebo nedávnej histórie. Kresťanské pamiatky sú historicky mladším a predovšetkým európskym prejavom staršieho fenoménu, stačí v tejto

súvislosti spomenúť kamenné monolity v západnej Európe, ako napr. *Stonehenge*, alebo runové skaly v Škandinávii. Tieto prvky boli vždy manifestáciou snahy prideliť špeciálny význam konkrétnemu miestu v jedinečnej scénickej krajine a umocniť jeho charakter, identitu a atmosféru (obr. 5).

* * *

Drobné sakrálné objekty ako spirituálno-religiózne, kultúrno-historické, umelecko-remeselné a architektonické artefakty v kultúrnej krajine patria medzi významné charakteristické bodové prvky scénických krajín. Prvky drobnej sakrálny architektúry sa často vyskytujú v kompozičných súboroch s jednou, dvomi alebo viacerými drevinami, najmä lipami, dubmi, pagašťanmi a inými taxónmi a významnou mierou formujú krajinný ráz a lokálnu, resp. regionálnu identitu. Je teda našim spoločným záväzkom ich zachovať v scénických krajinách a odovzdať ich kultúrno-historický odkaz budúcim generáciám.

Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0371/18 SakralArch: Zachovanie historického odkazu a architektonickej diverzity drobných sakrálnych stavieb v kultúrnej krajine Slovenska; GA-SPU 37/2019; KEGA 003SPU-4/2020 a KEGA 011SPU-4/2019.

Literatúra

- Assmann, D.: Das Kleindenkmäl in der Kulturlandschaft. In Umweltgestaltung als kulturelle Aufgabe. Linz: Österreichisches Forum für Umweltschutz und Umweltgestaltung. 1979, p.12 – 15.
- Beckers, H.: Eilendorfer Flurdenkmäler. Aachen-Eilendorf: Hubert Beckers Eigenverlag. 1981, 84 p.
- Bihuňová, M., Michalica, A.: Assessment of Small Sacral Objects in the Senica Region, Slovakia. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 37 – 40.
- Braun, L.: Kleindenkmäler in Eschweiler: Wegekreuze, Bildstöcke, Kapellen, Missionskreuze, Gedenksteine. Eschweiler: Eschweiler Geschichtsverein e.V. 2013, 132 p.
- Breuing, R.: Barocke Wegbilder und Kapellen im Kreis Steinfurt. Steinfurt: Schriftenreihe des Kreises Steinfurt, Beiträge zu Geschichte, Kultur und Wirtschaft, Band 4, 1985, 655 p.
- Burggraaff, P., Kleefeld, K.D.: Historische Kulturlandschaft und Kulturlandschaftselemente. Bonn: Bundesamt für Naturschutz, Angewandte Landschaftsökologie, 1998, 320 p.
- Calaza-Martínez, P., Freire-González, N., Blanco-Pampín, C.: Sacred Landscapes in Galicia: Small Religious Architecture and Symbolism. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 8 – 13.
- Creutz, A.: Gedenksteine und Wegekreuze im Grenzraum des oberen Göhltales: Spuren der Vergangenheit in Aachen-Sief-Walheim-Raeren-Eynatten-Hausset-Hergengrath. Aachen: Helios. 2005, 378 p.
- Dulla, M.: Military cemeteries of Western Galicia. Bratislava: Academy of Fine Arts and Design, 2002, 135 p.
- Fekete, A., Van Den Toorn, M.: *Sacred Eye-Catchers*. In: Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Pan Oddział w Krakowie, 2018, p. 303 – 311.
- Fusková, V., Fuska, J.: Objects of Small Sacral Architecture and Landscape – Case Study of the Commune of Žirany. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 41 – 47.
- Halajová, D., Tóth, A., Halaj, P.: Small Sacral Architecture and Its Greenery in Lower Spiš Region in Slovakia. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 29 – 36.
- Heavers, N.: Marking Sacred Ground through Imported Trees and Medieval European Sculpture at the Washington National Cathedral. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 19 – 22.
- Katzberger, P.: 1998. Werke der Bildhauerkunst und Kleindenkmäler in Perchtoldsdorf. Perchtoldsdorf: Verlag der Marktgemeinde Perchtoldsdorf. 1998, 615 p.
- Kitlitschka, W.: Das Flurdenkmäl in der Kulturlandschaft. In Denkmalpflege in Niederösterreich: Kleindenkmäler. Wien: Amt der NÖ Landesregierung, 1987, p. 5 – 9.
- Kopeček, P., Löw, J., Kučera, P.: Projevy křesťanské liturgie v kulturní krajině. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2015. 164 p.
- Langen, N., Cormann, U.: Kreuze im Jülicher Land. Jülich: Verlag des Jülicher Geschichtsvereins. 1988, 160 s.
- Liszka, J.: Archív malých sakrálnych pamiatok „Na slávu Božiu...“. *Enviromagazín*, 2007, 12, 1, p. 18 – 21.
- Löw, J., Michal, I.: Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003, 552 p.
- Lubiarz, M., Kulesza, P., Zak-Kulesza, M.: Small Roadside Sacral Structures in the Borzechów Commune (Lublin Region) and Their Dendroflora. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 23 – 28.
- Matáková, B.: Spiritual Values of Rural Landscape in the Czech Republic and Slovakia. *Životné prostredie*, 2012, 46, 4, p. 193 – 198.
- Netsch, S., Gugerell, K.: Reuse of Churches in Urban and Rural Dutch Landscapes. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 48 – 55.
- Pluta, K.: Sacrum in the Contemporary Landscape of Warsaw. In: Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Pan Oddział w Krakowie, 2018, p. 343 – 360.
- Rózová, Z., Halajová, D., Bihuňová, M.: Symbolism and Healing Power of the Trees. *Životné prostredie*, 2015, 49, 3, p. 162 – 168.
- Schneeweis, E.: Flurdenkmäler als Zeugnisse der Überlieferung. In: Lindner, G., Madritsch, R. (eds.) *Denkmalpflege in Niederösterreich: Kleindenkmäler*. Wien: Amt der NÖ Landesregierung, 1987, pp. 10 – 18.
- Semanová, E.: Stromy v kompozičných prvkoch kultúrnej krajiny – niekoľko poznatkov a skúseností z hľadiska pamiatkovej ochrany (na príklade Prešovského kraja). *Životné prostredie*. 2015, 49, 4, p. 242 – 246.
- Stara, K., Tsiakiris, R.: Oriental Planes *Platanus orientalis* L. and other Monumental Trees in Central Squares and Churchyards in NW Greece: Sacred, Emblematic and Threatened. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 14 – 18.
- Supuka, J., Pejchal, M., Kuczman, G.: Tree Heritage in Cultural Landscape and Dendrological Objects. *Životné prostredie*, 2015, 49, 3, p. 131 – 136.
- Štěpánková, R., Feriancová, L.: Marks and Values of Folk Architecture in Present Rural Settlements. *Životné prostredie*, 2011, 45, 1, p. 48 – 52.
- Tóth, A., Feriancová, L.: Dreviny pri objektoch drobnej sakrálnnej architektúry vo vidieckej krajine. In: Kubišta, R. (ed.) *Trendy v krajinotvorbe II.*: Nitra: SPU. 2015, s. 33 – 39.
- Tóth, A.: Small Sacral Architecture in the Context of Village and Micro-Region Development. In: Kráľová, E., Dubiny, M. (eds.) *BARDKONTAKT 2017*. Bardejov: Mesto Bardejov, s. 212 – 217.
- Tóth, A., Verešová, M.: Small Sacral Architecture and Trees as Monuments in Diverse Cultural Landscapes of Slovakia. In: *Plants in Urban Areas and Landscape*. Nitra: SPU, 2018, p. 7 – 13.
- Tóth, A., Timpe, A., Stiles, R., Damyranovic, D., Valánszki, I., Salašová, A., Cieszewska, A., Brabec, E.: Small Sacral Christian Architecture in the Cultural Landscapes of Europe. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 2019, 22, 1, p. 1 – 7.
- Trojanowska, M.: Sacred Places in Public Open Green Areas. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Pan Oddział w Krakowie, Krakow, 2018, p. 419 – 429.
- Türk, K. H.: *Christliche Kleindenkmäle in Börde und Neffeltal*. Köln: Rheinland-Verlag. 1979, 240 p.
- Verešová, M., Supuka, J.: Changes of landscape structure and cultural values of vineyard landscape. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2013, 61, p. 1459 – 1470.
- Vošková, K., Čičo, M., Jančura, P., Fraštia, Gregor, P., Kvasnicová, M., Marčíš, M., Trhan, O., Kostra, D., Smitková, A., Kalmová, K., Nazarejová, D., Turošík, M.: *Sakrálnne pamiatky v krajine: Banská Štiavnica a okolie*. Bratislava: STU, 2014, 165 s.

doc. Ing. Attila Tóth, PhD., attila.toth@uniag.sk

Katedra záhradnej a krajinnej architektúry, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tulipánová 7, 949 76 Nitra